

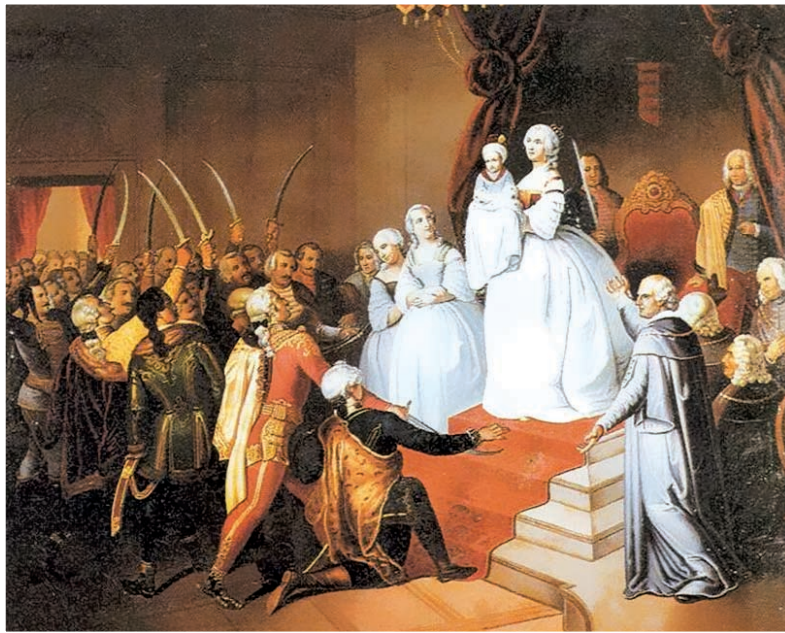
BUDA FELSZABADULÁSÁTÓL A REFORMKORIG (1686-1825)

1686-ban Buda felszabadult a török uralom alól, és ezzel, illetve az ezt követő karlócai békével (1699), ha nem is teljesen, de helyreállt a királyi Magyarország területi egysége. A nagy örömben azonban ürmös is vegyült.

A császári csapatok ellátására új adókat vetettek ki, az ellátási (porció) és a szállítási (forspont) kötelezettséget. A földesurak csak úgy kaphatták vissza birtokukat, ha fegyverváltást fizettek, a végvári katonákat pedig pénz, végkielégítés nélkül szélnek eresztették. Az elégedetlenség végül felkelésbe torkollt, és a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) újabb nyolcévi szenvedést jelentett az ország lakosságának.

1711 után a XVIII. század talán legjelentősebb folyamata – a népességének igen jelentős részét elveszített országban – a külföldiek betelepítése és spontán bevándorlása volt. Közel egy évszázadon keresztül érkeztek német ajkú telepesek Magyarországra. A bevándorlók Somogyban, Baranyában, a Pilisben és más területeken telepedtek le, és vonták művelés alá az elhagyott földeket.

A magyar urak 1723-ban törvényként fogadták el a Pragmatica Sanctiót, amely amellett, hogy elismerte a nőági örökösödést és később trónra segítette Mária Teréziát, feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul a Habsburg Birodalomhoz kötötte Magyarországot. Kicsit több mint 140 évvel később Deák Ferenc is erre hivatkozott, amikor meg kellett kötni a kiegyezést Ausztriával.

Életünket és vérünket! XIX. századi metszet

A sorsdöntő változások és reformok Mária Terézia uralkodása alatt történtek. A magyar nemesek először csak a gyenge nőt akarták látni benne, és lelkesen ajánlották föl életüket és vérüket a királynőért, hogy visszaszerezze a Habsburg Birodalom elveszett területeit. Grassalkovich Antal például egy forró augusztusi napon Pesttől Gödöllőig sóval szóratta fel az utat, hogy a királynő ló vontatta szánal érkezhesse, mintha csak tél lenne. Ám hamar kiderült: a királynő keménykezü uralkodó.

1754-ben Mária Terézia kiadta a vámrendeletét, amely Magyarországot a birodalom fő gabonatermő területévé tette – ami jó volt a birtokos nemes-

ségnek –, de gátolta az ipar fejlődését. 1767-ben megjelent a jobbágyrendelet, amely elrendelte a telkek összeírását, a jobbágyi járadékok egységesítését, gátat szabva ezzel a földesúri önkénynek. Különösen érzékenyen érintette a birtokos nemeseket a robotmunka korlátozása, de Mária Terézia tudta, ha korlátlanul kizsákmányolják a parasztokat, akkor tönkremennek, és nem fognak tudni adózni. 1777-ben újabb rendelet következett, az oktatásüggyel foglalkozó Ratio Educationis. Ha az új előírás nem is vezette be még a tankötelezettséget, de szabályozta az iskolarendszer felépítését, az oktatott tananyagot, és még órarendet is adott az iskoláknak. Mária Teréziának nem ez volt az egyetlen rendelete az oktatásügyben, néhány évvel korábban például az orvosképzést indította be a nagyszombati egyetemen.

Mária Terézia ezen rendeleteit az országgyűlés nélkül hozta meg, ezért az ő kormányzását abszolutizmusnak nevezzük. Ugyanakkor ezek az intézkedések fontosak, előremutatóak voltak, ezért hozzá szoktuk tenni a felvilágosult jelzőt, így rendszerét felvilágosult abszolutizmusnak mondjuk.

Halála után (1780) fia, József kerül a trónra, aki nem koronáztatta meg magát – innen a kalapos király elnevezés. Persze ennek komoly oka volt: nem akart esküt tenni arra, hogy megtartja a régi szokásokat,

A Ratio Educationis címlapja

ugyanis eltökélt szándéka volt, hogy megadóztassa a nemességet is. Ennek érdekében végrehajtatta az első népszámlálást Magyarországon, és hogy ezt a munkát megkönnyítse, elrendelte az utcákban a házak megszámozását is.

Nem törődve az alattvalói érzékenységével elrendelte, hogy a hivatalos nyelv a német legyen a latin helyett, feloszlatta a szerzetesrendeket, és nem engedte, hogy a pápa üzeneteit, leveleit az ő engedélye nélkül kiadhassák. Ugyanakkor megengedte más vallások követőinek, hogy hitüket szabadon gyakorolhassák, és tervbe vette a jobbágság felszabadítását is. Rövid uralkodásával azonban oly mértékben magára haragította a nemességet, hogy halálos ágyán, 1790-ben kénytelen volt visszavonni rendeleteinek többségét.

Bár a nemesség többsége nem követte Józsefet, néhányan érezték, hogy igaza volt. A felvilágosult nemesség tudta, hogy a jobbágság nem tarthat örökké, a francia forradalom eszméi – szabadság, egyenlőség, testvériség – nálunk is hatottak. Ugyanakkor a napóleoni háborúskodás felverte a gabona árát, az urak gazdagodtak, és ez egy időre elcsitította a kedélyeket. Az 1820-as évekre azonban elmúlt a háborús fellendülés, és a változást akarók hangja ismét felerősödhetett.

Miközben Európa nyugati felében a jobbágság szinte teljesen megszűnt, addig Magyarországon még inkább megerősödött. A mezőgazdasági termelés korszerűtlen volt, a bankok az ősiség törvénye miatt nem adtak pénzt a földesuraknak gépvásárlásra. De nem is kellett nekik, hiszen ott voltak a jobbágyok.

A jobbágyok egy részének semmilyen föld nem jutott, ők voltak a zsellérek. Volt, aki éppen csak akkorka darabon gazdálkodott, hogy ha nagyon szegényen is, de megélt, míg másoknak akkora föld jutott, hogy abból akár meg is gazdagodhattak. Őket nevezték gazdag vagy zsíros parasztoknak. A nemesek sem voltak mind gazdagok, jó néhányuk még saját földdel sem rendelkezett, míg másoknak szinte egész megyényi birtokaik voltak.

Ebben a korszakban, ha lassan is, de a városok is fejlődtek. Fellendült a kereskedelem, a városi polgárok – iparosok, kereskedők – szépen díszített emeletes házaikban éltek, intarziás bútorokat használtak, leányaiknak gazdag hozományt, szép kelengyét (abroszok, lepedők, törülközők, ágyneműk, amit a házasságba visznek) tudtak adni.

Az ország néhány vidékén különleges termékeket állítottak elő. Messze földön híres volt a tokaji bor, amit a borkereskedők a lengyel és orosz uralkodóknak is szállítottak. A jó bornak olyan nagy keletje volt, hogy már ekkor is hamisították, és ha valakit hamisításon kaptak, az összes borát – a jót is – el kellett kobozni.

Összességében elmondhatjuk, hogy korszakunkban sok kis és nagy lépés történt, ami előre vitte Magyarországot, de az igazi nagy lépés csak később, 1848-ban jött el.

Deres

A KORSZAK PÉNZE

Az ország visszafoglalása során a pénzrendszer lényegében nem változott meg, bár kísérletet tettek a rézpénzek bevezetésére, s megjelent néhány rövid életű pénz (,,címlet”) is, így például a dutka. Fennmaradt a külön igazgatási egységként kezelt Erdély pénzverése is, bár inkább csak névleges formában, s természetesen a Habsburg uralkodók nevére szólóan.

Az első igazán komoly változást a II. Rákóczi Ferenc (1703–1711) nevével fémjelzett szabadságharc hozta. A török hódoltság, majd a megszállók kiűzése után az ország nyomorúságos állapotban volt, nagy területek álltak lakatlanul. A mezőgazdaság és a többi, egyébként sem virágzó termelőágazat romokban hevert a főlzabadított területeken. Rákóczi ebből kifolyólag csak nagyon szerény bevételekre számíthatott, amelyeket még az is apasztott, hogy az ország bizonyos – sok esetben kulcsfontosságú – területei mindvégig osztrák megszállás alatt maradtak, illetve hogy az erejük teljében lévő, harcképes férfiak nem az eke mellett álltak, hanem harcoltak. Különösen nagy kárt okozott a jobbágyságot terhelő két „hadi adó”: a forspont (szekerezési, tehát szállítási kötelezettség) és a porció (ellátási kötelezettség, ami gyakran beszállásolást is jelentett).

Hogy orvosolja az államkassza teljes ürességét, Rákóczi rézpénzek kibocsátásába fogott, amelyek egyfajta ígérvényként funkcionáltak. Vagyis a lakosság elfogadta ezeket a megfelelő címletben azzal, hogy a pénzeket később, amikor a szabadságharc győzedelmeskedik, jó ezüstpénzekre fogják becserélni. A forgalmat főként I, X, és XX polturások segítségével bonyolították. Utóbbi kettőn a Rákóczi jelmondatából származó Pro Libertate fölirat volt olvasható, ezért ezeket a pénzeket libertásoknak nevezték. Hogy megkülönböztessék őket a jó minőségű ezüstöktől, a libertásokat tompa hangjuk után kongónak is nevezték, szemben a pengő hangot adó nemesfém pénzekkel. A szabadságharc előrehaladtával a rézpénzek inflálódni kezdtek, így az emberek nem szívesen használták őket, mivel egyre kisebb reális esély mutatkozott későbbi beváltásukra. A rézpénzek egy részét úgynevezett ellenjegyekkel látták el.

1711 után minden visszatért a régi kerékvágásba; az éremképek is alig változtak, inkább csak finomodtak, bár több típuson is az uralkodói portré váltotta föl az addigi álló alakot.

Komolyabb változást az 1750-es évek hoztak. 1753-ban Mária Terézia (1740–1780) vezetésével létrehozták a számos német államot tömörítő úgynevezett Münzkonventiont. A konvenció lényege az volt, hogy a részt vevő tagállamok összehangolták ezüstpénzverésüket, s így nemzetközi pénzforgalmat elősegítő rendszer jött létre (arany- és rézpénzekre, illetve a papírpénzekre nem terjedt ki a rendelkezés hatálya). A krajcár már a XVII. század közepétől igen fontos pénz volt, innentől azonban lényegében vezető szerepre tett szert. A konvenciók egyessége folyományaképpen a Habsburg Birodalomban is bevezették a rézpénzeket az 1760-as évek elején. Az egységesítő törekvések nyomán több éremtípus is német föliratot kapott, a korábbi tradicionális verdenevekből származó verdejelöléseket a nemzeti sajátosságokat figyelmen kívül hagyó, ábécé szerinti betűsor váltotta föl.

Mária Terézia férje Lotharingiai Ferenc német-római császár volt, ám nem rendelkezett gyakorlati hatalommal. Hogy mégis készüljenek pénzek a számára, több magyar verében is vertek pénzt a nevére. (Sőt Ferenc 1765-ben bekövetkezett halála után felesége életében folyamatosan készültek nevére úgynevezett posztumusz veretek.) Később ugyanígy készültek pénzek II. József (1780–1790) arcmásával is, amíg az anyja meg nem halt. Ebben az időszakban a maximális kamatot 6 százalékban szabták meg.

A napóleoni háborúk kora nagy föllendülést hozott a magyar gazdaság számára, hiszen mind a Habsburg Birodalomban, mind külföldön igen nagy kereslet mutatkozott a hadviseléshez szükséges nyersanyagok iránt. A magyar földesurak főként az élelmezés terén tudtak komoly jövedelemre szert tenni. Sokan igen jelentős vagyont gyűjtöttek, amelyet a csődhelyzetbe került I. Ferenc (1792–1835) rendelkezései csappantottak meg erősen. Az uralkodó egyrészt fokozott papírpénz-kibocsátást hajtott végre, másfelől az ezüstpénzeket is devalválta, ami igen rosszat tett a gazdaságnak.